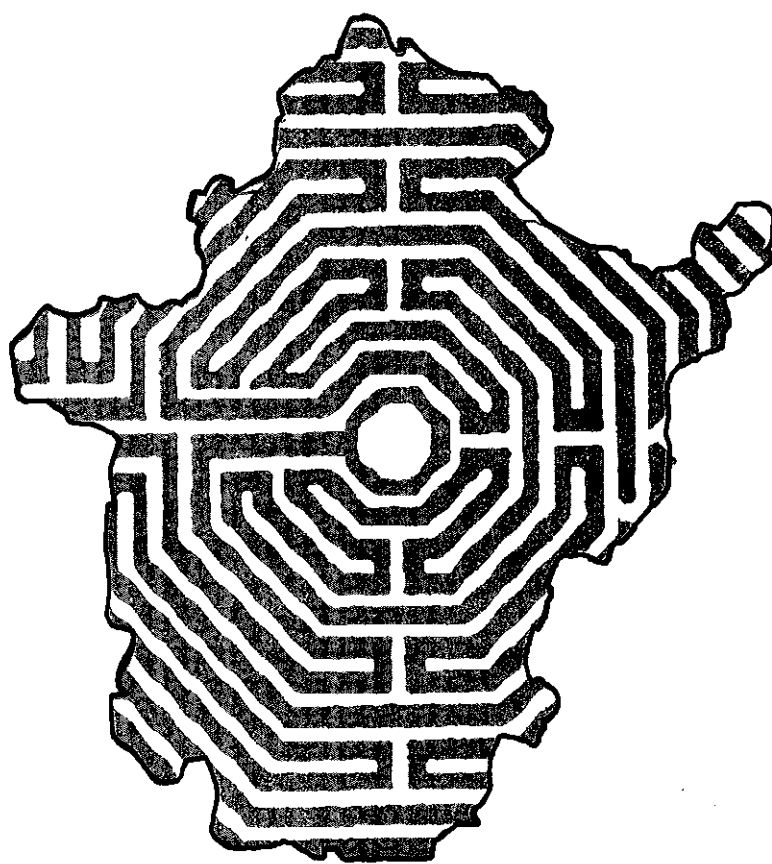

Tanári segédlet a alsó tagozatos modulfüzethez

Kóczy Kálmánné

BARANGOLÁSOK BÉKÉS MEGYÉBEN

Békés Megyei Humán Fejlesztési
és Információs Központ

Kóczy Kálmánné

Barangolások Békés megyében

Tanítói segédlet az
alsó tagozatos modulfüzethez

**Békéscsaba
2002**

**Készült a Környezetvédelmi Minisztérium és
Békés Megye Közoktatási Közalapítványa támogatásával.**

Lektorálta:
Szakács Mihályné dr.

Készítette:
Kóczy Kálmánné

Sorozatszerkesztő:
Fekete Gabriella

Technikai szerkesztő:
Baukó Tiborné

© Békés Megyei Humán Fejlesztési és Információs Központ 2002

Kiadja
a Békés Megyei Humán Fejlesztési és Információs Központ 200 példányban.
Felelős kiadó: *dr. Hajnal Lajos*

AJÁNLÁS

Tanítóknak, környezeti neveléssel foglalkozó szakembereknek ajánlom ezt a kiadványt.

Globális környezeti problémáink megoldása, környezetünk állapotának javítása szemléletváltás nélkül elképzelhetetlen. Nagyon fontosnak tartom, hogy a tanítók szemléletét, munkáját alapvetően meghatározza a környezet értékeinek megbecsülésére és védelmére irányuló nevelés.

A 6-11 éves gyermek érzelmein keresztül jól megközelíthető, sok mindenre nevelhető. A magatartás alapvető szokásai, melyekre a felnőttkori viselkedés épül, ebben az életkorban még alakíthatók. A gyermekhez közel álló személy, a tanító viselkedésével, a környezethez való viszonyulásával mintát ad. Ennek a példának pozitívnak, követendőnek kell lennie, hiszen az emberi élet legfogékonyabb szakaszában a rendszeres és szervezett ismertszerzés kezdetétől alakítják, formálják a „felnövekvő nemzedék” viszonyát környezetéhez.

Munkámmal szeretném felhívni a figyelmet, hogy kiemelten fontos feladatunk a környezeti nevelés, a körülöttünk levő világ megismertetése, megszerettetése és megvédése.

A modulkönyv megszerkesztésekor arra törekedtem, hogy bemutassam, Békés megyében számtalan lehetőség van a tanórán kívüli tevékenységre. Igyekeztem minden tájegységből egy-egy példát kiemelni, vagy egy-egy tevékenységet leírni, amely minden tájegységre érvényes, megvalósítható. Ne csak az utazáson legyen a hangsúly, hanem a terepen töltött „időt” többféle módon használjuk ki a megismerésre! Minden esetben figyelembe vettem a 6-11 éves gyermek életkori sajátosságait.

Szándékom volt annak a bemutatása, hogy 6 éves kortól kezdve játékosan, játékokon keresztül hogyan juthatunk el a 10-11 éves korú gyermek tanulási stratégiájához.

Választási lehetőséget kívántam biztosítani a kollégáknak – a tantervi követelmények figyelembevételével – aszerint, hogy milyen terület számukra a legjobban megközelíthető (pl. vizes élőhely, az erdő, a rét, a puszta, az épített környezet stb.). Olyan lehetőségeket is javaslok, amikor egy tanulmányi kirándulást, egy témahetet, egy erdei iskolát dolgozhatnak fel. Ezekben az esetekben több módszer is a rendelkezésükre áll. Ezekből a tanító a gyermekcsoport összetételének, fejlettségének, életkori sajátosságainak (6-11 év) figyelembe vételével, ugyanakkor a saját beállítódásának is megfelelően választhat (pl.: a rácsodálkozás képessége, szenzitív játékok, a képzelet fejlesztése stb.).

Igyekezzünk projekt módszerrel dolgozni! A megvizsgálandó terület lehet **vizes élőhely**: Biharugrán, Gyomán, Szarvason vagy bárhol a megyében. Sok változatos megoldást, módszert, lehetőséget ad a tanító kezébe, amikkel élhet. **Az erdő megismerése** más feladatot, tevékenységet jelent egy ligetben, egy erdőben, egy ártéri ligeterdőben. Ugyanígy az állatok és a növények megfigyelése, megismerése: talaj- és vízvizsgálatok, az épített környezet tanulmányozása különböző módszerek alkalmazását teszik lehetővé.

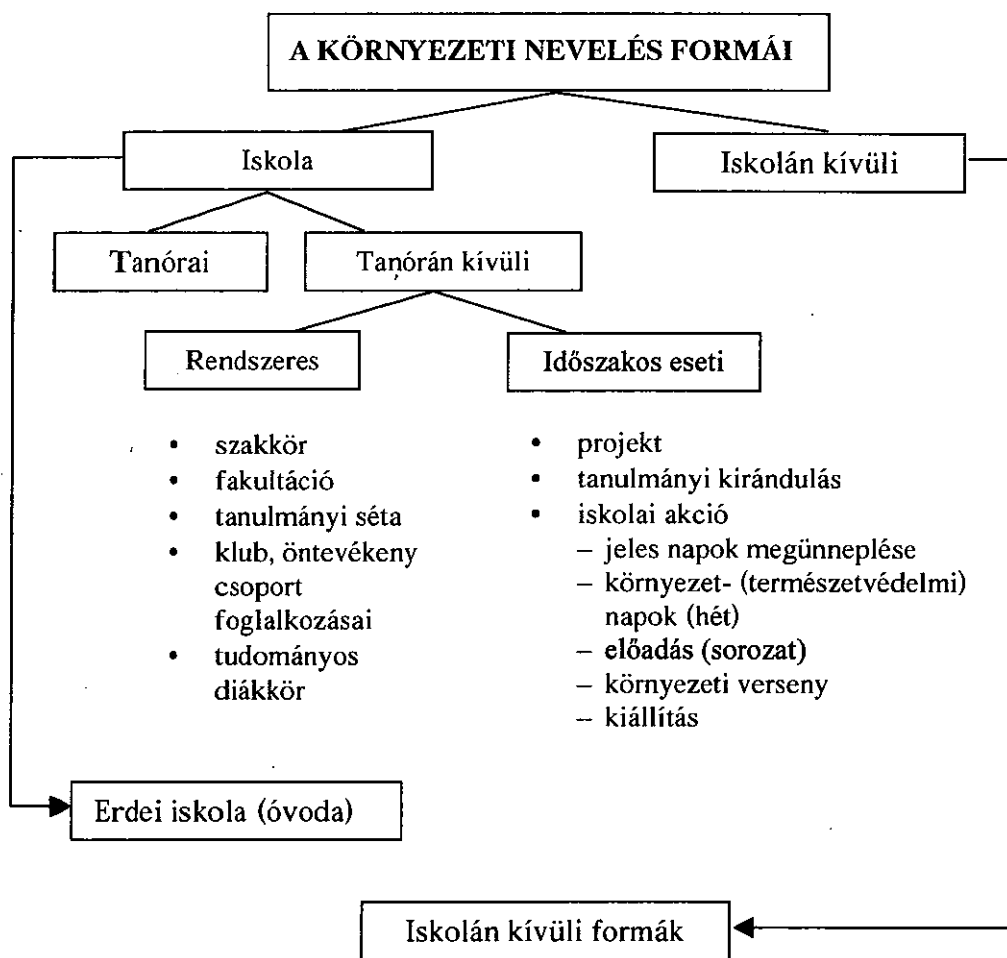
Ebben a tanítási segédletben – az elméleti és gyakorlati ismeretek felelevenítésén túl – ötletekkel, javaslatokkal szeretném a kollégákat segíteni. Az adott településen, terepen a tanító alapos helyismerettel rendelkezik, így a megfelelő tevékenységet mindenki a maga lehetőségei szerint adaptálhatja.

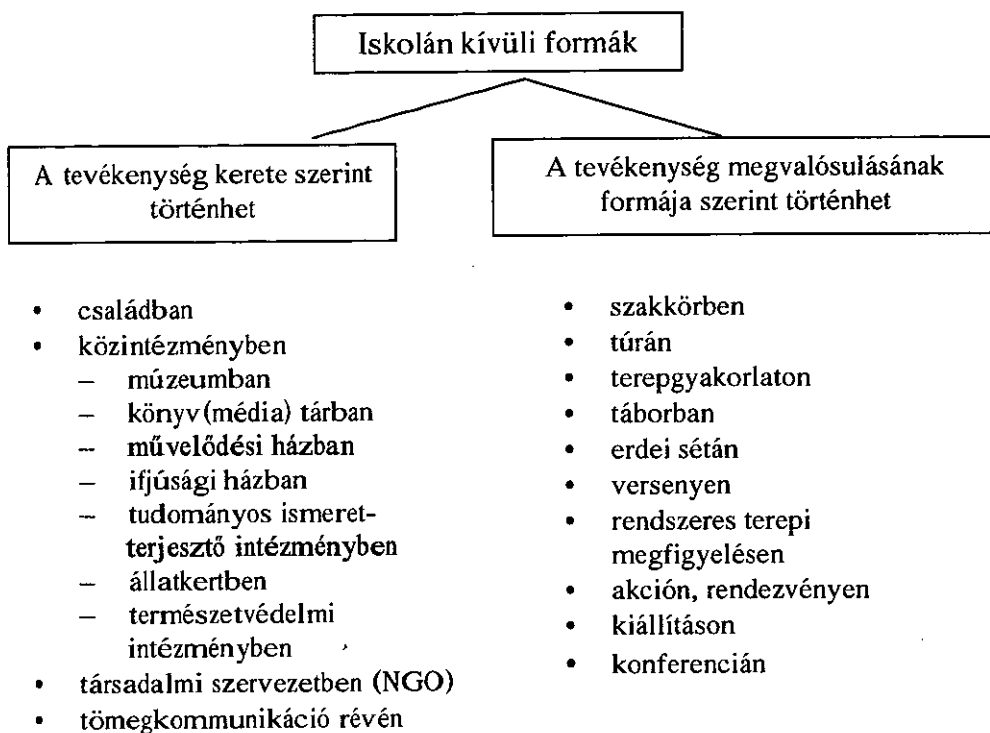
A szerző

A KÖRNYEZETI NEVELÉS CÉLJA

„A környezeti nevelés is oktatás, a környezeti értékek felismerését és a környezetre vonatkozó fogalmak tisztázását szolgáló folyamat. Olyan képességek és azok kialakításának elősegítése, melyek szükségesek az emberek kultúrájuk és környezetük közötti kölcsönhatások megértéséhez, a környezetorientált magatartás, a környezeti minőség javítását célzó, tudatos és felelősségteljes cselekvési készség fejlődéséhez.”

(IUCN 1979, Nevada)

A környezeti képzés az emberi élet egész időtartamára kiterjedő, a nevelés, oktatás, felvilágosítás, magatartásformálás és -mozgósítás sokféle eszközt alkalmazó célirányos és tudatos tevékenység a környezeti célok és ezzel az emberi élet szolgálatában.

Fontos sajátosságai:

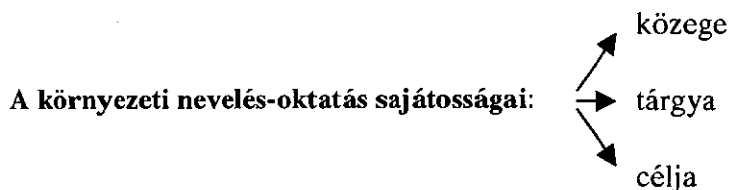
- probléma és értékorientált,
- felkelti a környezete iránti érzékenységet,
- tudatosítja a környezet védelmét, a környezet iránti gondoskodás felelősségét,
- rámutat a környezet értékeire, szépségeire és jelentőségére, amellyel felkelti és erősíti a környezet szeretetét.

A környezeti képzés (nevelés-oktatás) célja:

- a környezettudat felébresztése, erősítése,
- a környezeti ismeretek bővítése,
- a környezeti összefüggések megértésének elmélyítése,
- a környezetorientált értékrendszer elsajátítása,

- a környezettudatos magatartás kifejlesztése,
- a környezet érdekeit szolgáló cselekvésre késztetés és az ehhez szükséges készségek kialakítása.

E célok szorosan összefüggnek, egymást kölcsönösen feltételezik. Az adott kontextustól függ, hogy közülük melyik aspektus kerül előtérbe.

Közege: ha a környezeti témakörök, problémák közvetítik más tudásanyag, más készségek elsajátítását.

Tárgya: ha a cél a környezetre vonatkozó ismeretek érdekeit szolgáló felelős cselekvésre való ösztönzés és annak elmélyítése, kibontakoztatása.

Célja: ha az a világosan kimondott törekvés, hogy a gyermekeket a környezet érdekeit szolgáló felelős cselekvésre ösztönözzük, és a társadalmi, illetve etikai szabályok megértése által a környezetorientált magatartást alakítsunk ki bennük.

Fontos, hogy a környezeti nevelés-oktatás különféle formái egymással összhangban, egymás hatását erősítve működjenek.

Az iskolarendszeren kívüli képzés (nevelés-oktatás) fő célja:

- a figyelem, az érdeklődés felkeltése,
- a tudatformálás, közgondolkodás és magatartás alakítása,
- felelősségtudat erősítése,
- az önkontroll igényének felkeltése,
- a szabályozás (kötelezés és korlátozás) szükségességének megértése,
- a közösségi, társadalmi együttműködés feltételeinek megteremtése.

Igen fontos, hogy az iskolarendszerű és iskolarendszeren kívüli képzés helyet kapjon a nevelés minden szintjén. Az óvodában, az alsó tagozaton: első, második osztályban az érzelmi beállítódás alakítása, a természettel, a környezettel való ismerkedés és a „környezetbarát” szokások formálása a fő cél. Ez fokozatosan alakul át a későbbiek folyamán a tudatosság és az elkötelezettség szintjére.

A környezeti tartalmak közvetítése és beillesztése a nevelési rendszerbe csak megfelelő felkészültségű pedagógusokkal lehetséges.

A holisztikus környezeti nevelésben a megtapasztalás, a természet minden érzékszervvel való megismerése kerül a tanulási stratégia középpontjába. Attitűdöket, érzelmi viszonyulásokat fejlesztő módszerekkel, eszközökkel dolgozza fel az ismeretanyagot. A gyermekek életmódjának megfelelően figyelmet fordít a megfelelő szokások, viselkedési modellek kialakítására.

A természettudományos gondolkodás megalapozása

A környezetismeret helye az alsó tagozatos nevelés-oktatás cél- és feladatrendszerében

Mi a világnézet? A természetről, a társadalomról, a megismerési folyamatról, az embernek a világban elfoglalt helyéről és szerepéről alkotott nézetek és ennek rendszere.

A környezetismeret jelentősége:

- formálja a világnézetet a környezet rendszeres megfigyelésével,
- fejleszti a megfigyelőképességet, a lényeglátást,
- szervezi a tanulók tevékenységét,
- önálló vizsgálódásra készíti, érdeklődést, aktivizálódást fokoz,
- tantárgyon belül és tantárgyak közötti integrációra ad lehetőséget,
- személyiséget fejleszt,
- közéletiségre nevel.

Komplex tartalmú: különböző tudományokhoz kapcsolódik (természetismeret, fizika, kémia, földrajz, biológia, társadalomismeret, történelem, néprajz, gazdaságföldrajz stb.). **Komplex alapozó jellegű:** megalapozza a megismerési módszerek elsajátítását (megfigyelés, mérés, kísérletezés stb.). Formálja a reális világnézet széles körű tapasztalatszerzés biztosításával.

Az élő, az élettelen, a mesterséges környezetet, a gazdaság sajátosságait megismerteti; a jártasságokat, képességeket, készségeket fejleszti.

Az alsó tagozatos gyermek gondolkodását a cselekvő ismeretszerzés, a szemléletesség, a konkrétság jellemzi.

A környezeti problémák globálisan jelentkeznek, megoldásuk társadalmi kérdés.

Az élet tisztelétére nevelés az ok-okozati összefüggések feltárásával, természeti értékeink megóvásának a megismertetésével történhet.

A pedagógia a saját lehetőségeit keresi a környezeti problémák sokaságában élő családok, gyermekek körében. Fel kell ismerni azt, hogy környezeti problémáink közül a legnagyobb mibennünk van: szokásaink, attitűdjeink, értékrendünk gátol abban, hogy harmóniát teremtsünk a diszsonancia helyett.

Az emberi erőforráshoz, a legérzékenyebb és legerőteljesebb tényezőhöz kell fordulnunk, keresve a válság megoldásának alternatív lehetőségeit. Ezek egyike a környezeti nevelés. Nemcsak a környezeti ismeretekre, a környezeti problémák megoldásához szükséges készségekre, a környezethez fűződő érzelmi viszonyulások és értékek pedagógiai eszközökkel történő formálására, hanem az egész személyiségre, a teljes emberre ható nevelési folyamatra van szükség.

A környezeti nevelés holisztikus¹ jellegű. A harmonikus környezet-ember kapcsolat egységében láttatja a szétszedhetlent.

A környezeti nevelés az ökológiai szemléletet képviseli. Környezetünkben minden apró elem bonyolult kölcsönhatásban van, a finom hálózatok átszövik a létező élő és nem élő dolgok sokaságát, egymásrautaltságuk ebből fakad.

Már az óvodás korú gyermek is képes felfogni: a természetben mindenre szükség van, ami nem okoz az egésznek kárt. Nincsenek hasznos és káros élőlények.

Az ökológia görög szó, a szótó „oikosz”, amely azt jelenti: hajlék, otthon. Ahhoz, hogy a Föld az emberiség otthona maradjon, fel kell ismernünk rendszereit, és tisztelnünk kell – felelős alázattal – egészségességét és a „hajlék” tűrőképességét.

A környezeti nevelés az emberi kapcsolatok világára is kiterjed. Tanúsítsunk szeretetet, toleranciát, próbáljunk olyan békében lenni egymással, amely kiszorítja az agressziót, a gyengébbek és a kisebbségben lévők bántalmazását. Ügyeljünk a szavak tisztaságára, a szándékok és a cselekedetek szépségére!

A „környezetbarát” nevelő igényes önmagára, saját lelki egészségére. Türelmes, derűs, megértő és empátiával kezeli a gyerekeket.

A környezeti nevelés kicsalogat az épületből. A nevelés színtere lesz az erdő, az utca, a város, a folyópart stb. Bátran éljünk ezekkel a lehetőségekkel, a sokféle környezet megismeréséből, megfigyeléséből, a környezeti problémákra való nyitottságból, a valóságos és személyes tapasztalatokból tud legtöbbet meríteni a gyermek.

Kitűnő alkalom a sok-sok kirándulás, az erdei iskola, téli erdei iskola, a táborok, zöld napi akciók, esőnapok, témahetek stb.

Ezek az alkalmak, lehetőségek a legkisebbeknél is bensőséges hangulatot árasztanak. Kérjük, hogy jöjjenek el a szülők, nagyszülők is, az egész családdal éljük meg a pedagógiailag megtervezett „nagy kalandot”! Elhagyjuk a mindennapok sablonját, a szavak és képek helyett a közvetlen tapasztalat nyújt gazdag élményt a valóságról.

A gyermekek észreveszik a mások vandalizmusa által okozott kárt, a hanyagul szétszórta szemetet, a pusztuló fákat, növényeket. Figyelnek a házfalakra lerakódó koromra, olajra, érzik a füstöt, meglátják a szennyezett vizet, az elpusztult állatokat.

Egy gyermekcsoport ligeti sétája:

¹ **Holisztikus módszer** (egészleges módszer): oktatási módszer, amely az egésznek oszthatatlanságából indul ki, s felfogásában ez az egységes egész differenciálódik az egyes részekben, alegészekben. Ennek megfelelően a kívülről (emlékezetből) tanulásnál egész összefüggések vagy nagyobb fejezetek megragadására és gyakorlására törekednek, hogy elkerüljék a gépies, értelmetlen bevésést.

„A vidám, élénk gyermekcsoport kiér a közeli ligeterdőbe, a természet szépsége láttán elcsitul. A fák susogása, a lombok közötti sejtelmes fény különös volta, a madarak éneke, a zümmögő rovarok titokzatos zenéje hat így. Még a levegő illata és íze is más.

Mielőtt játszani mennek, lefekszenek a fűbe, behunyják a szemüket és minden érzékszervükkel figyelik az erdőt.

Nem került sor a „szétszedésre” (az analitikus gondolkodás erőltetése). Milyen növényeket látunk a ligetben? Hasonlítsd össze a fát és a bokrot! Melyik levél hasonlít az öt ujjunkhoz? Stb.

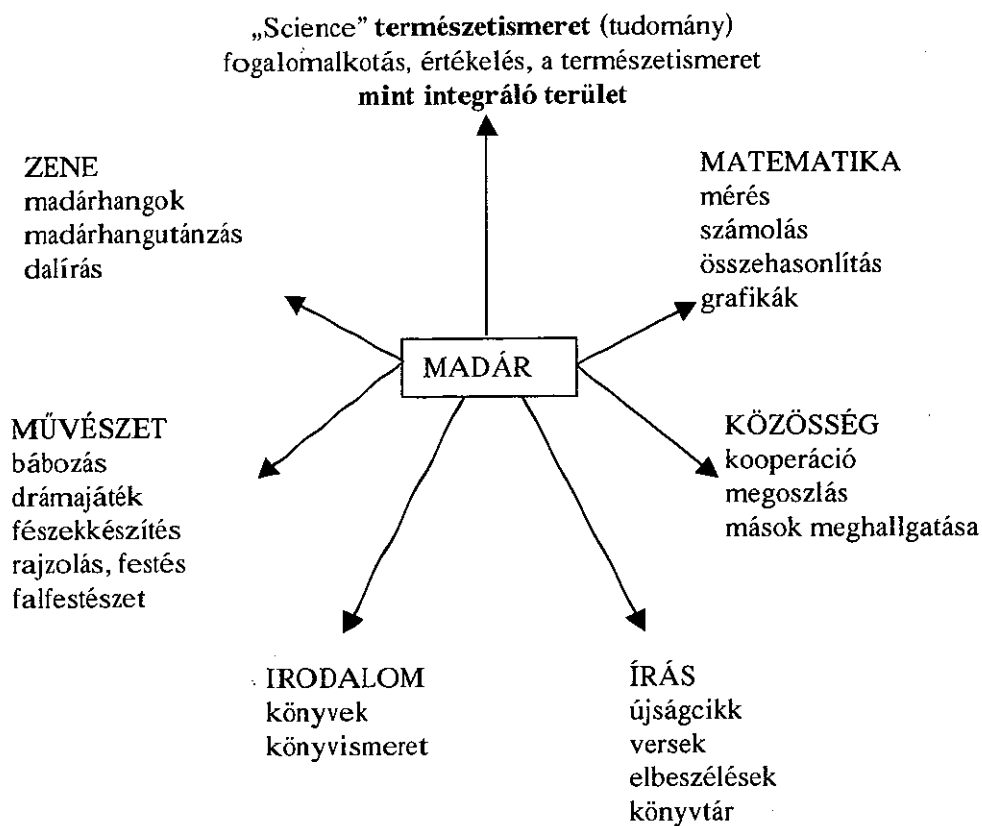
Ez mind-mind fontos ismeret, ám ennél fontosabb érezni az erdőt, a színeket, illatokat, szagokat, ízeket.

A természet lágy ölen fekvő gyermeket áthatja, átjárja a természet üzenete, egységben tapasztalják meg, milyen érzés ez.” (Dr. Havas Péter)

A környezeti nevelés aktív, felelős cselekvésre nevel.

Bármilyen kicsi egy gyermek, megtalálja a saját birodalmát, melynek gondozását, rendbe rakását megkezdheti. Az iskolás is termel szemetet, veszélyt is okozhat, ha az elemet a szemétkébe dobja stb.

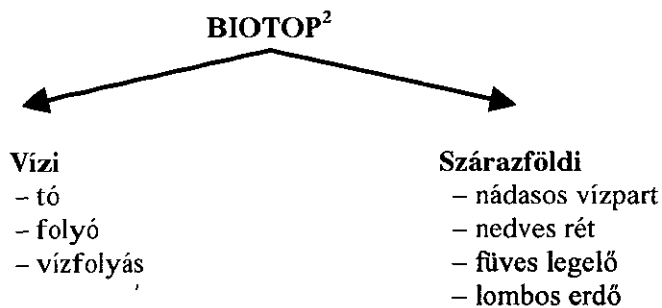
A gyermekek az apró dolgok iránti érzékenységükkel igen sokat tudnak tenni a természet megóvásáért. Fontos dolog, hogy minél gyakrabban éljék át, hogy tudnak valamit tenni a környezet épségéért, az egyensúlyának megőrzéséért.

KÖRNYEZETVÉDELMI ALAPFOGALMAK A GYERMEKEKNEK

A **környezet**: az emberi tevékenység színtere és forrása, egyben befogadója az emberi munka által létrehozott termékeknek és hatásoknak. Az ember a Föld felületét borító talaj, levegő és a víz egy viszonylag vékony rétegében és rétegeből él, amelyet bioszférának nevezünk. Ez közel 2 millió állat- és növényfaj életének színtere [szférája].

A környezet időben és térben állandóan változik, ezt a természetben folytonosan lezajló anyag- és energia-körforgalom idézi elő.

Védett területek hazánkban

1. *Nemzeti parkok*

Legmagasabb szintű természetvédelmi, területvédelmi terület. Földünk egy-egy jellegzetes, ősi természeti képeinek eredeti formában történő megőrzését szolgálja.

2. *Tájvédelmi körzet* – működésére csak a hazai előírások vonatkoznak.

Az ország jellegzetes természeti, tájképi adottságokban gazdag, nagyobb, általában összefüggő területe. Elsődleges rendeltetése: tájképi és természeti értékek megóvása.

3. *Természetvédelmi terület* – Különböző (állat- és növénytani, föld-, víztani) természeti értékek megőrzése érdekében természetvédelem alá helyezett (védetté) nyilvánított természeti terület.

Felosztása: országos és helyi jelentőségű.

² **Biotop**: (gör.) élethely, zárt élettér, melynek lakóit együttesen életközösségnek nevezzük. (lásd: biocönózis) **Biocönózis**: (gör.) élőlények életközössége valamely szűkebb területen; hasonló életigényű növények és állatok társulása, egymással kölcsönösen függő viszonyban.

Földtani értékek közé tartozik a barlang, a tóbör, a zsomboly, az őskövület, az ősmaradvány, sziklaalakzatok, szurdok, kőfülke. Ide tartoznak a geomorfológiai értékek, az egyéb földrajzi és talajtani értékek is.

Víztani értékek: forráspontok, tó, mocsár, láp, víztározó, csatorna, halastó.

Növénytani értékek: erdő, park, fasor, élőfagyűjtemény, facsoport stb.

Állattani értékek: a madár, az emlős, a hal, a hüllő, a kételtű, a rovar, a mikroorganizmusok és mindezek élő- vagy tenyésztőhelye.

Tájképi értékek: a szép, megkapó, természetes vagy ahhoz közel álló kultúrtáj, a várak környéke, a műemléki környezet és a régészeti feltárások környéke.

Kultúrtörténeti emlékek: történelmi, népmondai és irodalmi emlékhelyek, temetők, a legkülönbözőbb műtárgyak természeti környezete. Ide tartoznak a domesztikált állatok, pl. a szürkemarha, rackajuh, a parlagi baromfifajták, a bivaly stb.

A RÁCSODÁLKOZÁS KÉPESSÉGÉNEK KIALAKÍTÁSA KISGYERMEKKORBAN

„A természettudomány a természetet írja le, ezért sokan egyenlőségjelet tesznek a környezeti nevelés és a természettudomány oktatása közé. A természettudomány tényekkel és törvényekkel foglalkozik, amelyeket rendszerbe foglal – fogalma a tudást jelenti a számunkra, mégpedig a racionális ismereteket, speciális megközelítési módot jelent a természet megismerésére. Azonban a környezeti nevelés nem csupán a természettudomány része, hiszen olyan tapasztalatokat és célokat tartalmaz, amelyek a természettudomány határain túlmutatnak.”

Ruth Wilson

Kétségtelen, hogy a természettudomány oktatása és a gondolkodás fejlesztése már az iskoláskor előtt is fontos. Azonban a természettel kapcsolatos korai tapasztalatszerzésnek nem a tényekre és a természettudományos vizsgálati módszerekre kell elsősorban alapoznia. A környezeti nevelés, különösen a kisgyermekkorban, több, mint csupán a természettudomány oktatása. Ebben a korban a tények és törvények ismereténél fontosabb a közvetlen tapasztalatszerzés. Megfelelő környezeti nevelési programmal el tudjuk érni, hogy a gyermekek fogékonnyá váljanak a természet szépségeire, és kialakuljon bennük a felelősségtudat a természeti környezet iránt. Főként a gondoskodást és a többi élőlényhez fűződő közvetlen kapcsolatot kell erősíteni a gyermekekben. Fontos, hogy megértsék: a természeti környezet minden tagja között kölcsönös egymásrautaltság áll fenn.

A kisgyermekkor környezeti nevelés az első lépést jelenti abban a folyamatban, amellyel környezeti ismeretekkel rendelkező és környezetért felelősséget vállaló felnőtteket nevelünk, akik megfelelő módon gondolkodnak és cselekednek. Azonban egyedül a tények ismerete nem változtatja meg az emberek természethez fűződő viszonyát. Nem eléggé hatékonyak azok a környezetvédelmi programok, amelyek csak a környezet veszélyeztetésével kapcsolatos tényeket világítják meg. Csakis akkor lehet megoldani a környezeti problémákat, ha az attitűdjeink megváltoznak.

A környezeti nevelést inkább folyamatnak kell tekintenünk, és nem csupán egy tudományágnak, amit el kell sajátítani. A környezeti nevelés során nemcsak az ismereteket és a jártasságokat kell gyarapítani, hanem a környezeti tudatosságot, az értékítéletet, a felelősségtudatot, a viselkedést és az érzékenységet is fejleszteni kell.

A környezeti nevelés létfontosságú a természeti környezet megőrzése szempontjából, de lényeges a gyermek egész személyiségének alakulása szempontjából is, segít az énkép és a személyes felelősség tudatának formálásában. Rachel Carson azt írja *A csoda érzése* című könyvében, hogy a környezeti nevelés fejleszti a gyermekek szépérzékét, és hozzájárul ahhoz, hogy kialakuljon bennük a

„szükséges alázat”, amely fontos az értékes élethez és a természethez fűződő megfelelő kapcsolat kialakításához. A természettudomány oktatása során az intellektuális fejlődésen van a hangsúly. A környezeti nevelés viszont segít a gyermekeknek abban, hogy személyiségük egészségesen fejlődjön, kialakuljon az összhang a fizikai, a szellemi, az érzelmi és a lelki tulajdonságaik között.

A környezeti nevelés ráébreszti a gyermekeket a természet szépségére és segít abban, hogy felfedezzék az emberi létezés költői, mitikus és alkotó oldalát, valamint fejleszti a képzelőtehetséget. Az iskolai oktatás ezeket a területeket általában elhanyagolja, talán túlzottan intellektuális, elvont és tudatos.

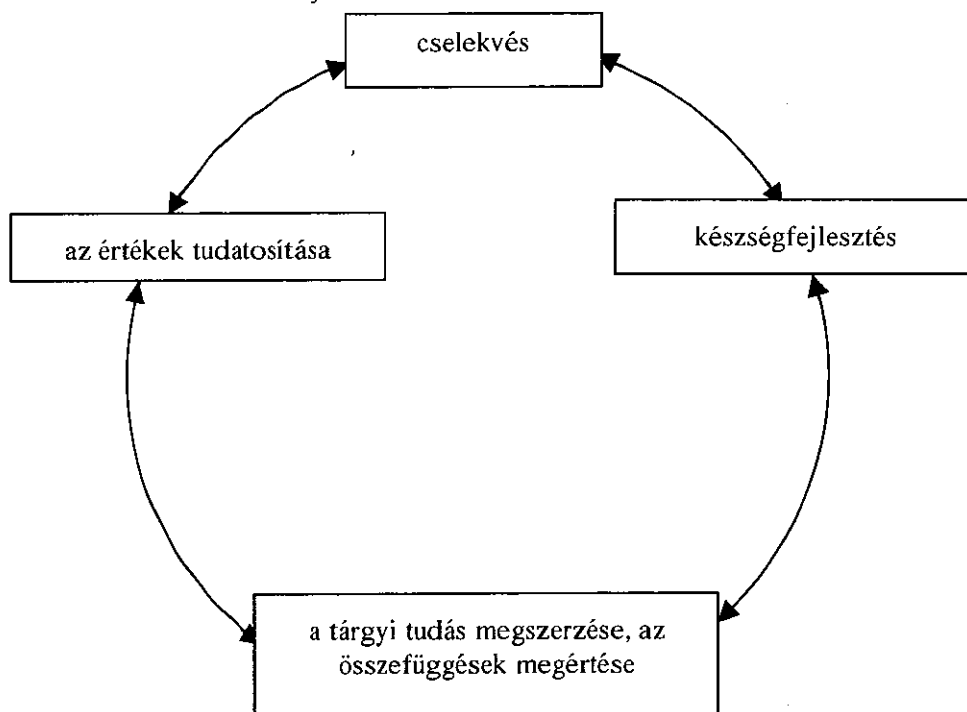
Az elméleti, „akadémikus” megközelítés különösen a kisgyermekkorban veszélyes. **Az valóban fontos, hogy már a kisgyermeknek is legyenek ismereteik a természetről, azonban lényeges, hogy ez élményszerű tapasztalatszerzésen alapuljon.**

A KÉPZELET MINT A MEGISMERÉS ESZKÖZE

A környezeti nevelésnek azok a hatásos módszerei, amelyek a fantáziálásra, a képzeleti tevékenységre épülnek.

Magyarországon még csak kevés helyen alkalmazzák tudatosan ezeket a módszereket. A környezeti nevelésben eddig a tudományos, illetve a közvetlen tapasztalaton keresztül megismerés módszereinek voltak/vannak hagyományai. A képzelet, mint a megismerés eszköze, leginkább a vizuális művészetekben, illetve a drámapedagógiában kap teret. A produktum, az alkotás azonban ezeknél a módszereknél is gyakran „eltereli” a figyelmet arról a folyamatról, ami a képzelet segítségével a résztvevőben végbemegy. Hasonló a jelenség ahhoz, amit mesehallgatás közben érzünk.

Az alábbi ábra a környezeti nevelés tanulási elemeit és folyamatát, valamint fontosabb módszereit mutatja.

A képzeletet tudatosan irányító gyakorlatoknak az értékek felismerésében, tudatosításában nagy szerepe lehet, s ezért kiemelt helye van az önbizalom erősítésében és a motiváció, illetve cselekvőkészség fejlesztésében – ezáltal a környezeti nevelésben is. A változás és a változás akarása központi fogalom a környezeti nevelésben.

SZENZITÍV KÖRNYEZETPEDAGÓGIA

„Vannak olyan gyerekek, akik számára a természettel való találkozás során saját belső világuk – a valóságnak a fantáziájukkal kiegészített, átlényegített szubjektív világa – válik inkább fontossá.”

Lehoczky János

Az ottlét élménye egy különös kommunikációt tesz lehetővé: párbeszédet környezetünk metaforikus valóságával. A táj statikusan szemlélhető jellemzőivel szemben a környezetben mindig ott rejtőzik az ember is.

Környezetük vizsgálata során a tanulók azokkal az emberekkel kommunikálnak, akik számára az adott környezet valamilyen – felismert vagy rejtett – szempontból fontossággal bír. Különös kapcsolat ez, hiszen jellemzően indirekt. Más emberek vélekedését, értékrendjét, értékeit és szándékait – maga a megtapasztalt környezet hordozza, jeleníti meg. Tulajdonképpen más emberekkel – lakhelyünk polgáraival, döntéshozókkal, a környezetterhelésért felelős személyekkel, a velünk egy véleményen levő társakkal, végső soron az ugyanezen a bolygón élő emberiséggel kommunikálunk.

Mivel a környezeti nevelés tárgya mindig az emberek és környezetük kölcsönhatása, ezért az mindig magában hordozza ennek a rejtett vagy valóságos párbeszédnek is a lehetőségét.

A szenzitív környezetpedagógia feladata éppen az, hogy mindent felismerhetővé, átérezhetővé, megélhetővé tegyen. A szenzitív pedagógia nem feladatokat szab, nem előre eltervezett, megkövetelt teljesítményeket vár el, hanem dramatikus helyzeteket teremt. A tanulóktól részvételt várunk. A tevékenység során a környezetnek megfelelő kommunikációs csatornákat nyitunk meg, és biztosítjuk a kommunikáció lehetőségét.

A környezethez igazodó oktatás sajátja, hogy a helyzet kontextusát elsősorban nem a nevelő vagy a gyermek teremti meg, hanem a környezet külső atmoszférája, dramatikus többlete hordozza azt. A természettel, az emberlakta környezettel való közvetlen találkozástól a gyerekek nemcsak „okoskodást” várnak, hanem sajátos élményre is vágnak. Ennek a helyzetnek a megtervezője szintén a környezeti nevelő. A természet különös jelenségei, az élőlények, azok viselkedése, a régi mesterségek, egyes embercsoportok élete, személyek munkássága megannyi titok.

A tudomány, az ismeretszerzés e titkokat igyekszik leleplezni, kifürkészni, megmagyarázni, eltüntetni. Pedig éppen a titokban lappang a bűverő. A természet varázsa tulajdonképpen az érzékeny lélekben megszülető varázs.

A PROJEKTRŐL ÁLTALÁBAN

Mi a projekt?

A projekt egy sajátos tanulási egység, amelynek a középpontjában egy probléma áll. A feladat nem egyszerűen a probléma megoldása vagy megválasztása, hanem a lehető legtöbb vonatkozásának és összefüggésének a feltárása, amely a való világban az adott problémához organikusan kapcsolódik. Ezért minden projekt végtelen és ugyanakkor egyedi, hiszen projektekben a problémák nem absztrakt sikon jelennek meg, hanem a konkrét gazdagságban. Épp ezért azonos problémára épülő projektekből sincs két egyforma, hiszen más környezetben, más gyerekek, más tanárok dolgoznak rajtuk.

A projekt módszer tudatos tervezést igényel, elsősorban a tanulói tevékenységek tervezését, nem pedig pusztán ismereteket és készségeket.

A tervezés két fő dimenzióban történik.

Az első az egész folyamatra vonatkozik, amelynek során meghatározott ismeretekhez kívánjuk eljuttatni a tanulókat.

A tervezés másik dimenziója az egyes projektnek a megtervezését jelenti. Inspiráló és tudatos tanári segítség kell ahhoz, hogy a tanulókkal közösen a probléma lehető legtöbb vonatkozása a vizsgálódás középpontjába kerüljön.

A projekt mindig komplex. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a vizsgálat kiinduló és centrális kérdésének megválasztása véletlenszerű. A „tantárgy-jelleg” – az tehát, hogy a diszciplinaritás jelen van – projekt módszer esetében is éppen abban jut kifejezésre, hogy mit tekintünk központi kérdésnek.

A projekt konkrét gazdagságát és ennek kapcsán a megközelítési utak sokféleségét hangsúlyozva nemcsak a tematikai megközelítés különbözőségeire és az ezek közötti választás lehetőségeire kell felhívni a figyelmet, hanem egy ennél fontosabb dologra is. Arra, hogy eltérő képességstruktúrák egyenértékű szerephez juthatnak itt. A pontos megfigyelés, a jó szervezés, a választott megközelítési mód szellemessége és eredetisége, a valamiben jobb képességű társ vezetése melletti pontos kivitelezés, a szavakkal való megformálás mellett a kézzel való megformálás, mind-mind egyenértékű szereplő lesz a közösen választott feladat közös megoldásában.

Az a megállapítás, hogy „minden gyerek tehetséges lehet valamiben”, valósággá válhat, hisz itt nem egyetlen etalon hitelesíti a tehetséget.

A projekt konkrét és egyedi – azaz az adott téma, hely és személyek determinálják megjelenését –, azonban mint cselekvés, kooperatív. A téma sokoldalúsága „sokszemélyű” megközelítést jelent. Olyan piramis, amelyhez tanár és diák egyaránt hordja az építőelemeket.

A kooperáció a tanári és tanulói szerepekben, azok különböző együttműködésében valósul meg.

A tanár irányító szerepe az együttműködésben szinte észrevétlenül jelenik meg, feloldódik a közös tervezés, cselekvés és ellenőrzés célorientált mozzanataiban.

A projekt – témájától függetlenül – a szociális tanulás terepe is, ahol megtanulható az együttműködés, de ezen belül az ügyszökhöz való egyéni hozzájárulások különbözőségének tisztelete is.

A projekt, épp mert komplex rendszerként szolgál tanulmányozásra, minden külön didaktikai erőfeszítés nélkül teszi lehetővé, hogy ki-ki a maga korábbi élményei, tapasztalatai, motiváltsága, tehetsége és ambíciói birtokában válasszon olyan részfeladatokat, vagy olyan kiindulási pontokat, amelyek pillanatnyi kondícióinak megfelelnek.

A projekt módszer individualizáló jellege épp oly joggal hangsúlyozható, mint kollektivitizáló hatása. A módszer a pedagógust jobban „bezárja” a diákokkal való partneri együttműködés viszonyrendszerébe. Ez a „bezárás” egyúttal felszabadítást jelent. A tanár ugyanis ebben a partneri viszonyban inkább lehet önmaga.

A projekt módszer „rombol” is: az iskolán belül ledönti a tanórák közötti csengőszókból és nyúlfarknyi szünetekből emelt falakat, hogy a tevékenység belső szükségleteihez igazodó időkereteket nyerjen ezáltal (blokkosított vagy epochális időtervezésként említi ezt a szakirodalom).

Az információ így is, úgy is megannyi iskolán kívüli forrásból árad. A projekt életközeli problémákból indít, és minden résztvevő minden irányú tapasztalataira épít.

Adott esetben egy-egy részkérdést vagy összefüggést illetően egy erdész, orvos, mérnök vagy szakács kompetensebb értékű lehet, mint egy tanár. Ez azért van jól, mert ez felel meg a valóságos emberi viszonyoknak, a kompetenciák valóságos társadalmi megosztottságának. A projekt módszer lerombolja tehát a „mindentudó tanár” nimbuszát, hogy a tanulókkal együtt, másoktól tanulni tudó tanár követése motiváló emberi példával gazdagítsa a diákokat.

*„Úgy érezzük, hogy amit teszünk, csak egy csepp a tengerben.
Anélkül a csepp nélkül azonban sekélyebb volna a tenger.”*

Calcuttai Teréz anya

ERDEI ISKOLA

Az erdei iskola mint tanulásszervezési érték

Az erdei iskola olyan többnapos, a **szorgalmi időben megvalósuló**, a szervező intézmény székhelyétől különböző helyszínű, környezethez illeszkedő nevelési-tanulásszervezési egység, melynek során a tanulás folyamatát – a tanulói képességek fejlesztését és a tananyag elsajátítását – a tanulók aktív, együttműködő-beavatkozó (kooperatív-interaktív) megismerő tevékenységére építik. A tanítás tartalmilag és tantervileg egyaránt szorosan és szervesen kapcsolódik a választott helyszín természeti és ember által létesített szociokulturális környezetéhez. Kiemelkedő nevelési feladata a környezettel harmonikus, egészséges életvezetési képességek fejlesztése, és a közösségi tevékenységekhez kötődő szocializáció.

Az erdei iskola célja: a valóság megismerésének módját a valóságos környezet megtapasztalásával megtanítani. A választott helyszín, annak természeti, ember által létrehozott, sőt metaforikus környezete tehát pedagógiai eszközzé válik az erdei iskolát vezető pedagógus számára. A természetben való létezést nem az erdei iskola helye, az ott feldolgozandó ismeretek jelentik, hanem az ott alkalmazott tanulási mód, szervezési forma és a pedagógus tanulásirányító munkája. Az erdei iskolai programokat projekt módszerrel dolgozzuk fel. A projekt módszer egy sajátos tanulási egység, amelynek központjában egy probléma áll.

A projekt módszer tudatos tervezést igényel, csakhogy elsősorban a tanulói tevékenységek tervezését.

Tanítványaink számára öntevékeny felfedezésre alkalmas tanulási helyzeteket teremtünk. Az erdei iskola tervezésénél figyelemmel kell lennünk arra, hogy az ott alkalmazandó tanulási képességeket előzetesen kialakítsuk, ne egyszeri, ötletszerű rögtönzést alkalmazzunk!

Az erdei iskola egy hosszabb fejlesztő folyamat egyik eleme – az iskola pedagógiai alapelveinek megfelelően –, megszervezéséről a nevelőtestületnek kell döntenie.

Az erdei iskolában a helyi tantervbe foglalt követelmények megvalósítása folyik: a környezettel kapcsolatos képességeket, készségeket alakítjuk, fejlesztjük; a sajátos, helyben megtervezett tananyag elsajátítását segítjük, ezért e programnak illeszkednie kell az egyes tantárgyak helyi tanterveiben megfogalmazottakhoz is. A tanulók erdei iskolai teljesítményét valamilyen formában feltétlenül értékelni szükséges.

Az erdei iskolai tanulás, miként a tanórák, több módszerrel, illetve azok együttesével is megvalósítható. A választott módszereknek azonban azt a célt kell szolgálniuk, hogy a tanulók egyre nagyobb biztonsággal, egyre erősebb tanulási készetéssel legyenek képesek a megismerésre.

Módszertani tanácsok az előkészítéshez

Bizonyos dolgokat érdemes előre elvégezni, átgondolni, pl.:

- Mivel kapcsolatos az erdei program?
- Milyen hosszú időt töltünk ott?
- Milyen célokat lehet kitűzni az egyes tevékenységekkel kapcsolatban?
- Előre – lehetőség szerint többször is – be kell járni a terepet.
- A tevékenységek megfelelnek-e a csoportnak (életkor, érdeklődés, a vezető stílusa stb.)?
- Tanácsot kell kérni (pl. az erdésztől) a megfelelő ruházat, megfelelő mennyiségű víz (ivás, főzés, tisztálkodás stb.) ügyében.
- Informálni kell a szülőket.
- Milyen a többi nevelő vezetői stílusa?
- A diákok mennyire vegyenek részt a döntésben?
- Szabad, sőt kell olyan időszakokat is betervezni, amikor nem kell sietni a „munkával”, pl. a megfigyeléssel.

Módszertani tanácsok a megvalósításhoz

- Kevesebbet „taníts”, inkább mondd el saját érzéseidet!
- Először megfigyelni, és csak azután megbeszélni!
- Érdemes alternatív tevékenységeket is betervezni, ha valami miatt változtatni kell a programon. A gyerekeket hagyni kell nyugodtan dolgozni. Ezek a tevékenységek többnyire hosszabb időt vesznek igénybe, mint amit az ember előzetesen betervezett.
- A csoport minden tagja figyeljen egymásra. Mindenkinek legyen módja a saját érdeklődési körének, egyéniségének megfelelő ténykedésre is.
- Addig szokatlan cselekvéseket is érdemes „bevezetni”, de csak módjával. Például mezítláb járni az úton. Itt is sokat számít a példaadás (a vezető veszi le először a cipőjét).
- Nem baj, ha bizonyos dolgokat már ismernek a gyerekek. Az ismétlés megerősíti az élményt. Talán éppen most fognak először eljutni az „Ahá”-élményig. Nem kell félni az olyan megjegyzésektől, mint „Ezt már ismerjük”. Ugyanaz a cselekvés különböző napszakokban vagy évszakokban más és más megfigyelést hoz.
- Vannak gyerekek, akiket nem lehet a megszokott módon „megérinteni”. Most bőven kínálkozik alkalom sokféleképpen cselekedni, illetve cselekedtetni.
- Nagyon fontos a csoport összmunkája.
- Az erdőpusztulás tényét nem szabad letagadni, de csak a természethez való aktív és pozitív viszony teszi az embert képessé arra, hogy erőt merítsen ahhoz, hogy szembenézzen a környezet problémáival!

Az erdei iskola alkalmas egy-egy téma sokoldalú körüljárására, s a lehető legmélyebb feldolgozására. Ha az iskola erdei iskolát szervez, teheti úgy is, hogy maga gondoskodik a program egészéről, de választhat működő szolgáltatások közül

is. A szolgáltató, bár különböző tanulási lehetőségeket kínál, a helyszín, a terület ismeretét nyújtja, segítséget ad egyes tevékenységek megszervezéséhez, lebonyolításához, sajátos tudású, tapasztalatú szakemberek részvételét biztosítja, ám a tanulók fejlesztése mindig az őket kísérő pedagógusok törvény adta kötelezettsége, feladata marad.

Az együttműködést tehát nemcsak a tanulóktól várjuk el, hanem a programot tervező, szervező felnőtt csapattól is.

Az egymás szándékainak és lehetőségeinek kölcsönös ismerete lehet a biztosítéka mind a szolgáltatás, mind a programmegvalósítás minőségének. Ez a minőség, s annak szigorú és következetes betartása a záloga az eredményességnek és az erdei iskolák szakmai fejlődésének.

KÖRNYEZETI NEVELÉS A MÚZEUMBAN

A múzeumok sokféle szerepet töltenek be. Kialakulásuk óta tárházai az emberiség múltját, fejlődését, életét, teljesítményét bemutató jellemző tárgyaknak. Az viszont, hogy a gyűjteményt kik, mire és hogyan használják, sokat változott az évszázadok során.

A legutóbbi idők – az emberi környezet veszélyeztetettségének egyre szélesebb körben való tudatosodása – új témát csempészték a legkülönbözőbb típusú múzeumok mondanivalói közé.

A múzeumi tárgyak az örökkévalóságnak gyűlnek. Az ember környezete összetett: természeti, épített (alkotott) és társadalmi környezetről beszélhetünk.

Az épített és társadalmi környezet tárgyai tartoznak a legtöbb múzeum gyűjtési, és érdeklődési körébe.

Jó az, ha többet tudunk arról, hogy más korokban milyen volt az egyén viszonya a társadalomhoz, a természethez, az épített környezethez.

Szükségünk van erre a tudásra, s itt van az a terület, ahol a múzeumok szinte pótolhatatlan feladatot látnak el.

Egy múzeumi óra sikere a múzeumon és a pedagóguson múlik. (Mennyire tudja a tanár felkészíteni tanítványait a látónivalókra, s utólag hogyan dolgozzák fel a látottakat.)

A látogatók számára a múzeum a környezet egy része. A múzeum társadalmi környezetének legfontosabb részét a látogatók képezik. Együtt, egymásra figyelve, nagyobb esélyünk van a jobb múzeumi élmény és egy jobb környezeti tudatosság kialakítására.

Minden gyermek számára csábító, hogy maga is kipróbálja, megtapasztalja mindazt, amit a kiállításon lát. – A kiállított tárgyakhoz nyúlni tilos. – Sok gyerekben olyan erős a késztetés erre, hogy alig tud figyelni. Ennek ellenére örülnünk kellene annak, ha kedvét, örömét leli a tárgyak kipróbálásában.

A múzeum az ismeretek átadásának, átszármasztásának helyszíne, oktató, művelő intézmény is.

A gyerekek, fiatalok, látogatók számára a múzeumból elhozható érték az információ, az érdekes ismeret, az izgalmas tudás, vagy a tudás izgalmas megszerzése, egyszóval az élmény. A múzeum látványosság kell, hogy legyen.

Az ismeretszerzés pedig egy kis kaland, személyes felfedezés, csipetnyi „heuréka”.

A múzeumban a kiállításokon szerzett rengeteg élmény, a sok érdekes újdonság mind megbeszélésre, eljátszásra vár, gondolatokat ébreszt, érzelmeket mozgósít.

Békés megyében igen sok múzeum és gyűjtemény van, mindenki számára megközelíthető, elérhető.

TEREPMUNKA

A terepmunka az iskolai foglalkozásokkal egyenrangú, sőt talán azoknál hatékonyabb a természet közvetlen megismerésére irányuló tevékenység.

Számos formája lehet (tábor, terepgyakorlat, tanulmányi kirándulás, erdei iskola, esőnap stb.). Valamennyi közös jellemzője, hogy az élőlényeket valós élőhelyükön, az evolúció során kialakult rendszerekben engedi tanulmányozni.

Lehetővé teszi, hogy e rendszerek egyes elemeit külön-külön is vizsgáljuk úgy, hogy közben a rendszerek egészét, bonyolultságát s benne az alkotó elemek rendezettségét is megláthatjuk.

A természetben az élőlények nem véletlenszerűen fordulnak elő, hanem mindig sajátos szerkezetű és viselkedésű rendszereket alkotnak.

E rendszereket egy terepgyakorlat során a populációk és a belőlük szerveződött életközösségek szintjén tudjuk elfogadható mértékben tanulmányozni.

A jelenségeken és folyamatokon keresztül az élőlények jelzik (indikálják) a környezet minőségét és annak változását. A mi feladatunk, hogy ezeket a jelzéseket észleljük, azokból következtessünk a környezet minőségére.

Az élőlények nagyon jó indikátorai a környezet minőségének, meg kell tanulni a jelzések észrevételének és értékelésének módjait, módszereit. Éppen ez a terepgyakorlat fő célja.

A terepmunka alapszabályai

1. A terepmunka más – kötetlenebb, sokoldalúbb, változatosabb, látványosabb –, mint a tantermi foglalkozás, ezért fokozottabb figyelmet, körültekintőbb viselkedést igényel.
2. A terepmunka veszélyesebb is a tanterminél! A mérő- és mintavételi helyek kiválasztásánál törekedjünk arra, hogy a célnak megfelelőek, de a legkevésbé balesetveszélyesek legyenek!
3. Öltözzünk mindig az időjárásnak, a terep sajátosságainak és az elvégzendő feladatnak megfelelően!
4. A nejlon szatyor nem való terepre. Hátizsákot vagy oldaltáskát viszont mindig vigyünk magunkkal! A fényképezőgép és a látcső a leghasznosabb segítőtársunk!
5. Tevékenységünkkel ne zavarjunk vagy akadályozzunk másokat!

6. Eredményes csak a jól megtervezett, meghatározott módon és pontosan végzett munka lehet.
7. A siker egyik legfontosabb feltétele a napi munkaterv szerinti mintavételekhez, kísérletekhez szükséges eszközök és anyagok célszerű összeválogatása, csomagolása és szállítása. Indulás előtt mindig ellenőrizzük a felszerelést!
8. Az eredményekről, megfigyelésekről készítsünk feljegyzést, amelyben a dátumot, a helyszínt és a vizsgálandó objektum legfontosabb adatait is feltétlenül jegyezzük fel!
9. A terepgyakorlat nem fejeződik be a megfigyelések és a mérési eredmények felírásával. Mindig értékeljük ki azokat, készítsünk szemléletes grafikonokat, táblázatokat és ha lehet, fényképekkel is dokumentáljuk!
10. A terepmunka során tartsuk be a természetben való viselkedés írott és íratlan szabályait, azaz ne hangoskodjunk, csak a legszükségesebb mértékben avatkozzunk be a vizsgált terület életébe, ne vigyünk bele és ne is hozzunk ki belőle semmit az élményeken és tapasztalatokon kívül!

MINŐSÉG A KÖRNYEZETI NEVELÉSBEN

Az **érték** valaminek a tulajdonsága, amely a társadalom és az egyén számára való fontosságát fejezi ki.

A **minőség** a „célnek való megfelelés”. A minőséget az oktatásban és nevelésben alapvetően a pedagógus képviseli. Ezért a pedagógusképzés és a folyamatos továbbképzés a **minőségbiztosítás** legelső és legfontosabb alappillére.

A környezeti képzésért felelősök feladata a jó minőségű szakmai programok, képzési formák és az állandó önképzést lehetővé tevő szakmai információs anyagok és fórumok ismerete, azok rendelkezésre bocsátása mások számára.

Színvonalas környezeti oktatást és nevelést ma már hazánkban is sok jól képzett pedagógus végez.

Az ember és a természet, környezet kapcsolatában rengeteg morális kérdés merül fel, melyekben az ember etikai és erkölcsi gondolkodása nyilvánul meg. A felmerülő kérdésekre a tudósok sem tudják megadni a választ, csak azokat a szempontokat lehet összegyűjteni, amelyek a gyerekeket segítik eligazodni a természethez való viszonyulásban. Mindenkinek magának kell kialakítania a véleményét, az álláspontját, majd e szerint cselekednie. Mindenki maga választhat. Az ehhez hasonló kérdéseket is érdemes meghallgatni:

- Szabad-e megölni az állatokat? Ha igen, mikor?
- Mi történik az elhullott állatokkal, növényekkel és a halottakkal?
- Szabad-e gyűjteni a pillangókat?
- Szabad-e a fákat kivágni? Stb.

Próbáljunk ökológiai szemléleten alapuló, korszerű környezeti világgépet és kultúrát, egy új értékrendszert kialakítani. A környezeti nevelés terjedjen ki a tények és gondok ismertetésére, a lehetséges megoldások keresésére. A környezeti problémáknak, realitásoknak ennek megfelelően kell bekerülniük a tanulási-tanítási folyamatba. A valós problémák bemutatása mellett – az életkornak megfelelően – megoldási javaslatokat és pozitív alternatívákat, korszerű tanulásirányítási stratégiákat alkalmazzunk! Célszerű a tevékenységeket projekt formában feldolgozni.

BIBLIOGRÁFIA

Kiadványok, ajánlott irodalom nem csak erdei iskolához

1. Adorján Rita (szerk.): *Magonc – természetismereti játékok az erdőben*
Pécs, Mecsek Erdészeti Rt., 1998. Agárdy Sándor: *Erdei iskola Tornyospálcán*
Budapest, Aqua, 1993.
2. Barna Zsolt – Szabóné Susa Ágnes: *Magyarország Nemzeti Parkjai I-II.*
CD-ROM Veszprog Kft. 2001.
3. Béres Mária: *Az erdőből jöttünk – Oktatási ötlettár a fákról és az erdőkről*
Budapest, FÖK, 1994.
4. Bódis Bertalan: *Erdei iskola a Börzsönyben (Erdei Iskola Programfüzetek)*
Erdei Iskola Egyesület, 1993.
5. Bilku – Galambos: *Bakony-Városlőd (Erdei Iskola Programfüzetek)*
Erdei Iskola Egyesület, 1996.
6. Cornell, Joshep: *Kézenfogva gyermekekkel a természetben*
Budapest, KNE, 1998.
7. Csabai Dolores: *Erdei iskola munkafüzetek A,B,C (Talma könyvek)*
Baja, Sziporka Kiadó
8. *Erdei óvoda-iskola programok*
Szarvas, EIE – Brunszvik Teréz Óvónőképző Főiskola
9. Fehér Györgyné: *A Velencei-tó és környéke (Erdei Iskola Programfüzetek)*
Erdei Iskola Egyesület, 1996.
10. Dr. Fejes Erzsébet – Kanczler Gyuláné dr.: *Módszertani kézikönyv*
óvodapedagógusoknak és tanítóknak Budapest, Kincs Könyvkiadó, 1999.
11. Fernengel András: *Tegzes: Az iskolai nomád táborozás kézikönyve*
Budapest, Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 1995.
12. *Független Ökológiai Központ: Bölcsőd-e táj (Multimédia CD-ROM oktató-*
csomag) Öko-Fórum Alapítvány: Gyógynövények az óvoda- és iskolakertben
13. Hortobágyi Katalin: *Erdei iskola (Altern füzetek 6.)*
Budapest, OKI, 1993.
14. Hortobágyi Katalin (szerk.): *Környezeti nevelés az erdei iskolában*
(Réce füzetek 4.) Budapest, Alapítvány a Magyar Környezeti Nevelésért, 1995.
15. Kacziba Lajosné: *Vízparti erdei iskola tanterve 6. évfolyam*
Solt, Teleki Sándor Oktatóközpont, 2002.

16. Kropog Erzsébet: Környezettani vizsgálatok
Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 2000.
17. Lehoczky János: Iskola a természetben, avagy a környezeti nevelés gyakorlata
Budapest, Raabe, 1999.
18. Magyar Károly: Környezetvédelmi akciók
Budapest, OKTH, 1987.
19. Sallai R. Benedek (szerk.): Zöldszemmel – ötlettár környezeti neveléshez
Szarvas, Nímfea Természetvédelmi Egyesület, 1998.
20. Scheibert Ferencné (szerk.): A környezeti nevelés és a helyi tanterv
Budapest, Infogroup, 1997. Körlánc-6.
21. Süni Egyesület: Zöldbetűs ünnepeink (Süni füzetek 1.)
Treiber Zsuzsa: Gyertek velem erdei iskolába!
Budapest, Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 2000.
22. Treiber – Bolczár – Marsiné – Szigetiné: Menjünk erdei iskolába!
XIII. ker. Pedagógiai Szolgáltató Központ, Krétakör, 2001. 1. szám
23. Vásárhelyi Tamás: Szitakötészet
Budapest, FÖK, 1994.

**Békés megye természetes és épített környezeti értékei
Irodalomajánlás a Békés Megyei Könyvtár kínálatából**

Összeállította: Araczkai Magdolna

Békés megyéről:

1. Békés megye '94: Tények és fotók. Szerk. Rakonczai János. Bcs.: Békés Megyei Önkorm. Hiv., 1993. 88 p.: ill.
2. Békés megye képes krónikája. Szerk. Erdmann Gyula, Havassy Péter. Bcs.: Békés M. Közgyűlés Milleniumi Emlékbiz., 2001. 407 p.: ill.
3. Békés megyei túrák a Körösök vidékén. Bcs.: Körös Klub Kazinczy Ifj.-i Csoportja, 2000. 84 p., 24 t.: ill.
4. Békés megyei útikönyv. Írta Czeglédi Imre et al. Bcs.: Békés Megyei Tanács, 1981. 174 p.: ill.
5. BERGMANN Péter - Dr. SOMORJAI Ferenc: Dél-alföldi kerékpártúrák: Alsó- és Közép-Tisza mente, Körösök vidéke. Bp.: Frigoria, 1999. 192 p., 16 t.: ill.
6. BUSA László: Békés megyei kastélyparkok állapota és a parkjaik növényanyagának taxonómiai felmérése. Gépirat. 1987. 2 db.: ill.
7. Kiskunságtól a Sárrétig: A Dél-Alföld természeti értékei. Szerk. Rakonczay Zoltán. Bp. Mezőgazd.-i K., 1987. 319 p., 36 t.: ill. (Természetvédelem)
8. KOVÁCS Gergelyné: Alföld. Bp. Panoráma, 1983. 320 p., 24 t.: ill.
9. Körös-sárréti útikalauz. Szerk. Goda Péter, Köteles Lajos. Kondoros: Békés Megyei Természetvéd. és Idegenforg. Gazd. Társ., 1984. 419 p., 76 t.: ill.
10. Körös-völgyi Természetvédelmi Terület. Összeáll. Kósa Ferenc. Gyula: Körösvidéki Vízügyi Ig. Békés és Szolnok M. Tanácsa, 1982. 24 p.
11. KRIZSÁNNÉ Józsa Piroska: Körös-völgyi Természetvédelmi Terület. Bp. TKM Egyes., 1994. 24 p.: ill. (TKM, 485.)
12. Látnivalók Békés megyében. Főszerk. Klinkovics Márta. Miskolc: Well-Press K., 2001. 208 p.: ill. (Vendégváró)

13. Magyarország kézikönyve. 3. Békés megye kézikönyve. Főszerk. Kőváry E. Péter. Szeged: Oktinfo-Szeged Bt., Hatvan: CEBA K., 1999. 857 p.: ill.
14. Magyarország kistérségei. 3/1. Békés megye: Közép-Békés. Szerk. Kőváry E. Péter. Hatvan: CEBA, 2000. 258 p.: ill.
15. Magyarország kistérségei. 3/2. Békés megye: Békés-Csanád: Mezőkovácsháza és térsége. Szerk. Kőváry E. Péter. Hatvan: CEBA, 2001. 262 p.: ill.
16. Magyarország kistérségei. 3/3. Békés megye: Orosháza és térsége. Szerk. Kőváry E. Péter. Hatvan: CEBA, 2001. 192 p.: ill.
17. Magyarország kistérségei. 3/4. Sarkad és térsége. Szerk. Kőváry E. Péter. Hatvan: CEBA, 2000. 174 p.: ill.
18. Magyarország kistérségei. 3/5. Békés megye: Körös-szög. Szerk. Kőváry E. Péter. Hatvan: CEBA, 2000. 170 p.: ill.
19. Magyarország kistérségei. 3/6. Körös-Sárrét. Szerk. Kőváry E. Péter. Hatvan: CEBA, 1999. 140 p.: ill.
20. Magyarország megyéi: 2., Békés. Összeáll. Hüttner Vilmos. Bp. Kossuth Kvk., 1983. 157 p., 32 t.: ill.
21. RÉTHY Zsigmond: Békés megyei természetvédelmi kalauz. 2. átdolg. kiad. Bcs.: Békés Megyei Tanács Környezet- és Természetvédelmi Bizottsága M. Tud.-os Koordinációs Szakbizottsága, 1981. 113 p.: ill.
22. RÉTHY Zsigmond: A Körösök vidéke. Bcs.: Multiprofil, 1986. 71 p.: ill.
23. SISA Béla: Békés megye műemlékei. Bcs.: Békés M. Tanács. Műv. Oszt., 1981. 2 db.: ill.
24. SZELEKOVSKY László: Békés megye famatuzsálemei. Bcs.: Körös-Maros Nemzeti Parkért Egy., 2000. 64 p.: ill.
25. SZELEKOVSKY László: Békés megye kunhalmjai. Bcs.: Körös-Maros Nemzeti Parkért Egy., 1999. 64 p., 6 t., 19 t. fol.: ill.

Egyes településekről:

BATTONYA

26. Battonya. Szerk. Roczkov Frigyes. Battonya: Városi Képviselőtest., 1999. 41 t. fol.: ill.

BÉKÉS

27. NEMES Dénes: Békés: Városismertető. Békés: Vár. Tcs., 1990. 62 p., 1 t. fol.: ill. (Békési téka; 6.)

BÉKÉSCSABA

28. Békéscsaba: Történelmi és kulturális monográfia. Főszerk. Korniss Géza. Bcs.: Körösvidék Ny., 1930. 519 p.
29. BERECZKY Lóránd - SISA Béla: Békéscsaba, Meseház. Bp.: TKM Egyes., 1998. 16 p.: ill. (TKM; 571.)
30. BUGÁR-MÉSZÁROS Károly: Békéscsaba, Plébániatemplom. Bp.: TKM Egyes., 1986. 16 p.: ill. (TKM; 242.)
31. CS. SZABÓ István: Békéscsaba, Gabonamúzeum. Bp.: TKM Egyes., 1988. 16 p.: ill. (TKM; 308.)

GYOMAENDRŐD

32. SÓCZÓ Elek: A gyomaendrődi Soczó Motormúzeum története. Gyomaendrőd, 2000. 87 p.: ill.
33. Kner Nyomdaipari Múzeum. Gyomaendrőd, Gyomai Kner Nyomda Bt., 1998. 72 p.: ill.

GYOPÁROSFÜRDŐ

34. FÜLÖP Béla: Gyopárosfürdő. Orosháza: Helios, 1998. 94 p.: ill. (Helios útikönyvek; 2.)

GYULA

35. BUGÁR-MÉSZÁROS Károly: Gyula, Ladics-ház. 2. jav. kiad. Bp.: TKM Egyes., 2000. 16 p. : ill. (TKM; 344.)

36. BUGÁR-MÉSZÁROS Károly: Gyula, Százéves cukrászda. Bp.: TKM Egyes., 1987. 16 p.: ill. (TKM; 290.)
37. CZEGLÉDI Imre: Gyula: Útikalauz. 2. jav. bőv. kiad. Gyula: Gyula Város Önkormányzata, Thermal Idegenforgalmi Közalapítvány, 1995. 129 p. 24 t.: ill.
38. CZEGLÉDI Imre: Gyula, Erkel Ferenc Emlékház. Bp.: TKM Egyes., 1986. 16 p.: ill. (TKM; 238.)
39. CZEGLÉDI Imre: Gyula, Műemlékek. Bp.: TKM Egyes., 1986. 16 p.: ill. (TKM; 258.)

KONDOROS

40. BUGÁR-MÉSZÁROS Károly: Kondoros, Csárda. Bp.: TKM Egyes., 1987. 16 p.: ill. (TKM; 285.)

MEZŐHEGYES

41. BUGÁR-MÉSZÁROS Károly: Mezőhegyes, Műemlékek. Bp.: TKM Egyes., 1985. 16 p.: ill. (TKM; 193.)

OROSHÁZA

42. Orosháza és környéke: Úti-, gazdasági és vállalkozói kalauz. Szerk. Fülöp Béla. Orosháza: Helios K., 1994. 138 p., 8 t.: ill. (Helios útikönyvek; 1.)

SZABADKÍGYÓS

43. KOMÁROMI Sándor - SZABÓ Ferenc: A Wenckheim-kastély és a park. Bp.: TKM Egyes., 1999. 16 p.: ill. (TKM; 613.)
44. Szabadkígyósi Tájvédelmi Körzet. Összeáll. Réthy Zsigmond. Bcs.: Békés Megyei Tan. V. B. Természetvédelmi Bizottsága. MÉM Szegedi Erdőrendezősége, Újkígyósi Aranykalász Tsz., 1977. 11 p.: ill.

SZARVAS

45. FEKETE István: Pepi-kert: A szarvasi arborétum története és leírása. Bp. Mezőgazdasági K., 1960. 162 p.: ill.
46. JUHÁSZ Irén: Szarvas, Látnivalók. Bp.: TKM Egyes., 1996. 24 p.: ill. (TKM; 523.)

47. Dr. PALOV József: A szarvasi szárazmalom. Szarvas: Tessedik S. Múzeum, 1976. 39 p.: ill.

48. SÍPOS András: Szarvas, Szarvasi Arborétum. Bp.: TKM Egyes., 1994. 24 p.: ill. (TKM; 505.)

SZEGHALOM

49. SZARKÁNÉ Bíró Piroska: Szeghalom, Műemlékek. Bp.: TKM Egyes., 1991. 16 p.: ill. (TKM; 404.)

50. SZARKÁNÉ Bíró Piroska: Szeghalom XX. századi településképe és történeti értékű épületei. Szeghalom, Sárreai Múzeum, 1996. 96 p.: ill.

TÓTKOMLÓS

51. BOROSS Marietta: Tótkomlós, Szlovák tájház. Bp.: TKM Egyes., 1983. 16 p.: ill. (TKM; 135.)

VÉSZTŐ

52. JUHÁSZ Irén: Vésztő, Mágori domb. 2. átdolg. bőv. kiad. Bp.: TKM Egyes., 1996. 20 p.: ill. (TKM; 172.)

TARTALOMJEGYZÉK

Ajánlás	3
A környezeti nevelés célja	5
Környezetvédelmi alapfogalmak a gyermekeknek.....	11
A rácsodálkozás képességének kialakítása kisgyermekkorban.....	13
A képzelet mint a megismerés eszköze.....	15
Szenzitív környezetpedagógia.....	16
A projektről általában.....	17
Erdei iskola.....	19
Környezeti nevelés a múzeumban	22
Terepmunka	23
Minőség a környezeti nevelésben	25
Bibliográfia.....	26